

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2021

Romano džaniben

časopis romistických studií | 28. ročník | 2/2021

HOSTUJÍCÍ EDITOŘI ČÍSLA:

Martin Fotta

Martin Fotta je antropolog na Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky.

E-mail: fotta@eu.cas.cz

Mariana Sabino Salazar

Mariana Sabino Salazar je doktorandkou v programu iberských a latinskoamerických kultur a literatur na Texaské univerzitě v Austinu. E-mail: soymariana@utexas.edu

[Milada Závodská]

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021

Na obálce:

Káva #2 | Curitiba, Paraná, Brazílie, 2007 | Foto: Luciana Sampaio

Obsah

| TÉMA: ROMOVÉ V LATINSKÉ AMERICE A KARIBIKU |

RECENZOVANÁ ČÁST

Mariana Sabino Salazar Vývoj postavy „Cikánky“ v mexické kinematografii (1943–1978) a její rasové a nacionalistické implikace	9
Pablo Irizarri Chilští Romové ze skupiny Chorachane: Etnografické poznámky lingvisty	31
Esteban Acuña Cabanzo Vyjednávání (ne)viditelnosti mezi romskými rodinami v Bogotě	57

NERECENZOVANÁ ČÁST

Aida Elizabeth Infante de Juan Phirav mugo traio kon iek iló romanó / Kráčím životem s romským srdcem	79
David Lagunas „Se dvěma kufry“: Španělští Romové v Mexiku	95
Elsie Ivancich Dunin Taneční motiv ze severochilské pouště: „Los Gitanos“ („Cikáni“)	107

| NETEMATICKÁ ČÁST |

RECENZOVANÁ ČÁST

Milada Závodská Vznik „jazykové subkomise“ Svazu Cikánů-Romů (1969–1973) pro standardizaci romštiny	123
---	-----

Příloha 1 – Milena Hübschmannová: Jak psát romštinu (pracovní materiál Svazu Cikánů-Romů)	142
---	-----

RECENZE | ANOTACE

Philomena Franz: <i>Žít bez hořkosti. Příběh německé Sintky, která přežila holokaust</i> (Helena Kaftanová)	157
Alexander Mušinka: <i>Elena Lacková I.</i> (Radka Patočková)	163
Marcus Pape: <i>Sólo pro Jiřího Letova. Život a činnost důstojníka generálního štábu a experta na lágry podle archivních dokumentů a jeho deníků</i> (Lada Viková)	169

Recenze | Anotace

Philomena Franz

Žít bez hořkosti: Příběh německé Sintky, která přežila holokaust
/ Helena Kaftanová

Alexander Mušinka

Elena Lacková I.
/ Radka Patočková

Markus Pape

*Sólo Jiřího Letova: Život a činnost důstojníka generálního štábu a experta na lágry
podle archivních dokumentů a jeho deníků*
/ Lada Viková

Alexander Mušínska

Elena Lacková I.

Prešov: Státní vědecká knihovna v Prešově, 2020, 223 s.,
ISBN 978-80-89914-67-7

Publikace slovenského antropologa Alexandra Mušínsky shrnuje a na jedno místo soustředí veškerý materiál, který se autorovi navzdory roztržitému zdroji podařilo shromáždit k jedné z mnoha životních a profesních etap Eleny Lackové (1921–2003), významné romské osobnosti 20. století na Slovensku. Její košatý život, který překlenuje z větší části jedno století, a bohaté literární, respektive publicistické dílo donutilo Mušínsku v průběhu práce na knize změnit záměr a namísto plánované monografie vydávat postupně několik svazků. V nich plánuje zkompletovat životopis, bibliografii a dílo Eleny Lackové včetně výběru archivních pramenů.

V centru pozornosti prvního dílu stojí působení Eleny Lackové v prvním porevolučním romském periodiku, novinách *Romano nevo ľil*¹, s nimiž byla spjata od jejich vzniku v roce 1991 jako spoluzakladatelka, následně jako autorka mnoha publicistických článků a literárních textů, a to až do své smrti v roce 2003. Téma otevírá několikastránková kapitola „Elena Lacková a noviny *Romano nevo ľil*“, která je přehledem geneze periodika v daném období s důrazem na zachycení okolností vzniku novin, personálních změn a proměn názvů či periodicity. Jádro knihy tvoří kapitoly „Bibliografie Eleny Lackové v *Romano nevo ľil*“ a „Výběr

1 Periodikum vycházelo jako *Romano ľil* pravděpodobně od srpna 1991 (respektive dle Mušínsky v srpnu jeho zakladatelé získali na vydávání zdroje, zda se však kryje začátek financování s vydáním prvního čísla, Mušínska jasně neuvádí). Od srpna 1992 vycházelo pod rozšířeným názvem *Romano nevo ľil*, od května 2000 do současnosti vychází jako *Romano nevo ľil*. Mušínska k tomu na straně 13 knihy uvádí, že k této druhé změně došlo bez redakčního vysvětlení.

2 Zachovávám odlišné použití velkých písmen v názvu periodika v samotném obsahu knihy, Mušínska sám tuto rozdílnost nevyvětluje.

článků z *Romano Nevo lil*.² Takřka sto padesát stran textu demonstruje rozsah autorčiny publicistické a literární tvorby – za výčtem jejích čtyřiceti textů nejrůznější povahy, uveřejněných na stránkách *Romano nevo lil*, včetně tří překladů, následuje chronologický přehled téměř sto sedmdesáti bibliografických odkazů na články v tomtéž periodiku, v nichž jiní autoři Lackovou zmiňují. Mušinka dále na několika desítkách stran rekonstruuje na podkladě různých zdrojů život Lackové v kapitole nazvané „Elena Lacková – životopis“. Publikaci uzavírají anglická a romská resumé Eriky Godlové, pracovnice Státní vědecké knihovny v Prešově a překladatelky z romského jazyka.

Elena Lacková patří ke jménům známým minimálně v romistických kruzích – setkáme se s ní opakovaně při studiu dějin Romů 20. století. Sám Mušinka připomíná na několika stranách knihy základní obrysy jejího života. Již těsně po druhé světové válce zaujala ranou tvůrčí prací, divadelní hrou *Horiaci cigánsky tábor* z roku 1948, v níž zaznamenala pronásledování Romů na Slovensku za druhé světové války a secvičenou hru s ochotnickým romským souborem následně představovala v různých městech poválečného Československa. Od padesátých let působila převážně na Slovensku na různých pozicích v oblasti sociální a kulturní práce, ale významně se angažovala i ve veřejném životě, když koncem šedesátých let spoluzakládala romskou organizaci *Zväz Cigánov-Rómov*. Nepřehlédnutelným obdobím v jejím životopise je druhá polovina šedesátých let – Lacková se studiem na Fakultě sociálních věd a publicistiky Karlovy univerzity zařadila k jednomu z prvních Romů s ukončeným vysokoškolským vzděláním v bývalém Československu. Studium zahájila po čtyřicítce, navíc při vlastním zaměstnání a očekávaném plnění rolí matky a ženy v domácnosti. Elena Lacková však zejména jedním momentem vkročila do širšího veřejného povědomí – v roce 1997 české nakladatelství Triáda vydalo Eleně Lackové autobiografickou knihu *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*, kterou na základě autorčina vyprávění zpracovala Milena Hübschmannová. Titul, jenž se od té doby dočkal již 4. vydání,³ je často mylně vnímán jako dílo psané samotnou Lackovou. Tuto domněnku, zkreslující skutečné pozadí vzniku knihy, zřetelně zpřesňuje až poslední vydání z roku 2020 – na obálce je kromě Eleny Lackové již v zápatí, nikoli až v paratextech uvnitř knihy, uvedena Milena Hübschmannová jako zpracovatelka vyprávění. Ani Mušinka nevyužil v životopisné části knihy zmínku o díle *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* k objasnění vzniku titulu, ačkoliv jiná fakta ze

3 Lacková, E. 1997. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 1. vydání. ISBN 978-80-901861-8-1.

Lacková, E. 2002. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 2. vydání, nezměněné. ISBN 978-80-86138-47-X.

Lacková, E. 2010. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 3. vydání, nezměněné. ISBN 978-80-87256-20-6.

Lacková, E. 2020. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 4. vydání, nezměněné. ISBN 978-80-7474-352-8.

života autorky pečlivě ověřoval a zpřesňoval – knihu uvádí jako „vzpomínkovou autobiografickou, kterou do tisku připravila Milena Hübschmannová“ (s. 15). Stručný a výběrový, nicméně význam osobnosti Eleny Lackové zřetelně ilustrující výčet hlavních momentů jejího životopisu je v přímém protikladu k faktu, že dosud u nás ani na Slovensku nevyšla o jejím životě a díle jediná monografie.

Mušinka je tak prvním, kdo se pustil do tohoto úkolu a rozhodl se ho navíc symbolicky spojit se stoletým výročím od autorčina narození. Jak ale v průběhu práce postupně zjistil, vydat monografii nebude v plánovaném roce reálné – dílo Lackové je příliš rozsáhlé (s. 8), především ale jsou její aktivity v periodickém a neperiodickém tisku jen okrajově známé (s. 8), jsou součástí množství primárně romských anebo lokálních tiskovin či jsou roztroušené v mnoha knihovnách, často již jen jako torza (s. 8). Do úvahy je třeba vzít také Lackové dosah do České republiky, respektive českých zemí, které tvoří další geografický okruh k mapování a sběru zdrojů spjatých s autorkou. Při zpracování životopisu Eleny Lackové narazil Mušinka na další obtíže: její archiv se v podstatě nedochoval (s. 8) – Lacková část rozdala anebo půjčila, další materiály se nachází v osobních archivech jiných lidí, které se buď nedochovaly, nejsou dostupné nebo se o jejich dalším osudu neví.

Při procítání prvního ze svazků je čtenáři na první pohled zřejmé, jak velký úkol na sebe Mušinka vzal. Pouhá kapitola o autorčině životě, včetně bibliografického výčtu jejích článků v *Romano nevo ľil* ukazuje, kolik toho Lacková za svou profesní dráhu a ve svém veřejném angažmá stihla vykonat – v oblasti sociální práce, literatury, etnoemancipace, romštiny, dějin ad. a jaké prostředky k oslovení veřejnosti používala – literaturu, publicistiku, veřejná vystoupení ad. Toto všechno se navíc dělo v rozsáhlém časovém úseku, a to od pozdních čtyřicátých let minulého století takřka do konce autorčina života po roce 2000, kdy již vzhledem ke zdravotním problémům její kulturní a společenské aktivity polevily. Ačkoliv by tedy čtenář uvítal monografii Eleny Lackové v podobě jednoho obsáhlého titulu, ve kterém by bylo „vše pod jednou střechou“, lze s ohledem na výše uvedené autorovu neplánovanou volbu pochopit. Mušinka bohužel neuvádí, má-li již pro celou svazkovou řadu konkrétnější koncepci, jaké téma bude obsahem následujícího dílu a kdy lze jeho vydání očekávat.

Již první svazek zaměřený na působení Lackové v *Romano nevo ľil* však vyvolává nadějná očekávání. Je zřejmé, že Mušinka k jeho tvorbě přistoupil s trpělivostí, pečlivostí a s odhodláním – zdroje „po všech možných koutech“ vyhledal, sesbíral a kriticky, s upozorněním na nepřesné informace, přezkoumal. Jeden z největších přínosů celé knihy tak spočívá právě v této mravenčí práci – shromáždit dílo, jež je roztroušené v mnoha ročnících a číslech, byť jen jednoho periodika, a předem není známo kolik, kde a jaké články přesně hledat, to je ohromným usnadněním například pro další badatele, studenty, novináře

či veřejnost se zájmem o Lackovou. Mušinka se ale nezastavil tam, kde končí Lackové autorství. Zmapoval také jak a s jakou četností se stala ona sama námětem článků jiných publicistů ve zmíněných novinách, díky čemuž lze nyní její vnější obraz a aktivity snáze rekonstruovat. Je proto ohromnou pomocí skutečnost, že stačí sáhnout do jedné jediné knihy, nalistovat příslušný oddíl a získat přehled o článcích, které po sobě Lacková za více než desetileté angažmá v *Romano nevo lil* zanechala a jež tento list o ní otisknul. K dobru knihy nutno připočíst i přepis osmadvaceti vybraných textů, průřezově zachycujících např. pohádky, povídky a komentáře Lackové i články jiných o této autorce.

Rekonstrukce autorčina života by mohla tvořit vrchol knihy – při způsobu, jakým Mušinka pracoval s informacemi, by čtenář očekával, že se dozví něco, co o Lackové dosud nebylo známo, že autor při svém pátrání objevil nový pramen, svědky doby, apod. Není tomu tak, nepočítáme-li záslužné zpřesnění různých zavádějících informačních detailů, které po léta v různých zdrojích kolovaly.

Nutno ovšem doplnit, že Mušinka plánuje vedle jiných oblastí působení Lackové sestavit v dalších svazcích kromě jiného co nejkompletnější bibliografii a životopis (s. 9). Mušinka tak sice nepřichází s novými informacemi, za to ale tato data s vědomím, že lidská paměť není vždy spolehlivá, srovnával, ověřoval pomocí dobových nebo archivních pramenů (které také často v knize přetiskuje), a poukázal tak na několik nepřesností, případně navrhl novou interpretaci již dříve dostupných dat, či alternativní verzi již popsané události. Jinde doplnil dobový kontext, který čtenářům-nehistorikům dokresluje některé události, úřední postupy apod. Vysvětluje tak například, že se v souvislosti s rodným jménem Lackové uvádí chybně příjmení Doktorová. Matka Eleny Lackové, rozená Gzigozevičová, však nebyla s manželem sezdaná, dcera tak dle dobových zvyklostí získala příjmení po ní (s. 18). K jinému závěru dochází i v případě informace o počtu Romů ve Velkém Šariši před druhou světovou válkou – Elena Lacková uvádí ve své autobiografii okolo šesti set Romů, Mušinka na základě pramenů dochází – dle svých slov – k pravděpodobnější verzi, když se odvolává na místní archivní prameny z roku 1942 s počtem Romů menším o necelé dvě třetiny. Počátek vzdělání Lackové doplňuje Mušinka zprvu nadějným pramenem, vzpomínkou, kterou sepsal Jaroslav Míča, učitel z Velkého Šariše, jehož text v *Romano lil nevo* z roku 1996 zachytil raná školní léta Lackové. Mušinka však dochází k závěru, že některé údaje v Míčových vzpomínkách nesedí – podává zjevně mylnou informaci o umístění romské osady, nespolehlivý se jeví rovněž údaj o roku, ve kterém měla Lacková školu navštěvovat a podle něhož by do 4. třídy školy chodila jako dvacetiletá (s. 23). Mušinkovy závěry ani v nejmenším nepůsobí jako diskreditace lidí a jejich paměti a naopak vyzdvihování předností archivních dokumentů. Spíše tím mimoděk ilustruje, že badatel při rekonstrukci minulých událostí naráží na nutnost kriticky zkoumat každý

detail (i když se třeba i ten stal již částí přijatého narativu), a jaký význam může mít práce s více prameny, jejich srovnávání a vědomí toho, jaké povahy a v jakém dobovém, společensko-politickém kontextu vznikaly. Drobné, nevinné chyby způsobené nejspíše automatickou opravou se dopustil i sám autor, když v souvislosti s uváděním her Eleny Lackové v Československém rozhlasu osmdesátých let uvádí režiséra Josefa Melče jako Jozefa Velče.

O co více je obsahová stránka knihy přínosná z důvodu zpřesnění údajů ze života Eleny Lackové a kompletace jejích článků ve vybraném periodiku, o to méně se podle mého soudu podařila k velké škodě její forma. Na knihy, které se jakkoliv týkají Romů, publikum někdy díky jejich samotnému vzezření bohužel pohlíží jako na nezajímavé, neumětelské. Dobrou ukázkou toho jsou některé dobře míněné tituly raných devadesátých let – při vši účtě k nim a vědomí toho, v jakých podmínkách, s jakými zkušenostmi a s jakými financemi vznikaly, některé z nich prostě neměly šanci obálkou zaujmout, ačkoliv vnitřním obsahem by se velmi slušelo, aby se dostaly k rukám široké veřejnosti. Elena Lacková byla charismatická žena, konečně se vydavatel rozhodl použít na obálku její podobiznu a rámovat ji textem popisujícím druhou světovou válku v prostředí blíže neurčené budovy. Realistický portrét ženy se zdáním mizejících vlasů však nepůsobí příliš důstojně a otázky vyvolává i prostředí, do něhož je portrét zasazen.

V knize se ku škodě čtenářů také hůře orientuje. Titul knihy *Elena Lacková I.* je blíže rozveden až na nečíslované straně v úvodu knihy, zní *Elena Lacková I. – Život s novinami Romano nevo lil*, a poté v tiráži v zadní části, kde ovšem zase chybí římské I. Proč se podtitul nedostal na obálku, případně na hřbet, čtenář netuší. Velmi by přitom tento krok pomohl k tomu, aby čtenář tzv. na první dobrou chápal, jakou knihu přesně drží v ruce a o čem bude – tuto informaci si lze alternativně představit i v anotaci na zadní obálce. Ačkoliv je zúžení titulu na určité téma jasně vysvětleno hned na straně číslo 8 textu, nelze spoléhat na to, že čtenář tuto pasáž nepřeskočí, a bude se tedy možná v koncepci knihy ještě nějaký čas ztrácet. Poněkud mate rovněž název první kapitoly „Elena Lacková – spisovatelka a aktivistka. Život a dílo.“ Text spíše plní roli úvodního slova, kde Mušinka osvětluje tak zásadní informaci, jakou je rozdělení jednolitě monografie do více dílů – jednoznačnější pojmenování by opět přispělo k pochopení toho, o jaký text se jedná a jaké informace v něm lze očekávat. Ediční poznámka zařazená na konec první třetiny knihy, do oddílu věnovanému bibliografii, pojednává pouze o struktuře tohoto oddílu. Druhá kapitola s názvem „Elena Lacková a noviny Romano nevo lil“ je již jednou zmíněným souhrnem geneze periodika s podstatnou informací na konci oddílu – periodikum v podstatě plní úlohu určité kroniky života Eleny Lackové od roku 1991 až do její smrti (s. 14). Kapitola je dle mého soudu rovněž důležitá pro pochopení jádra knihy, jímž je život Lackové spjatý s tímto periodikem. Autor ji řadí na druhé místo, teprve poté následuje rekonstrukce autorčina životopisu. Osobně bych volila opačné pořadí, a to již z toho důvodu, že kniha se – doufáme

– dostane do rukou i nezasvěceným. Ti nejdříve potřebují pochopit, kdo Elena Lacková byla, jevílo by se logičtější teprve poté objevovat její publicistické dílo. Pro příští vydání navazujících svazků bych zvažila pro snadnější orientaci v knize výraznější grafické odlišení tolika různých částí knihy, kdy např. lze užít pro názvy kapitol a podkapitol jinou velikost fontu, názvy dělicích kapitol (nyní kapitálkami) odlišit od názvů citovaných článků (rovněž kapitálkami) atd.

Při práci na prvním díle řady měl Mušinka pole jasně vytyčené na jeden jediný zdroj, *Romano nevo ľil*, a tudíž i pátrání z hlediska jeho dostupnosti bylo pro začátek snadnější – shromáždit, projít a vybrat všechna vydání periodika od roku 1991 je zdoluhavá práce, stále je však méně detektivní než pátrat i mimo romská periodika a za hranicemi Slovenska, jak Mušinka naznačuje. Podaří-li se dovést práci až takto daleko, a přinést čtenářům to, co si autor předsevzal, a sice kompletaci všech dostupných prací této osobnosti, výběr archivních pramenů ve vztahu k této spisovatelce, sestavení co nejkomplexnější bibliografie a životopisu (s. 9), bude to významný a nedocenitelný počin, který by měl přesáhnout poměrně úzké pole zájemců o život Romů. Zasloužilo by si to patrně letité úsilí Alexandra Mušinky, tím spíš Elena Lacková.

*Radka Patočková*⁴

⁴ Mgr. Radka Patočková je absolventkou romistiky na FF UK a žurnalistiky na FSV UK, je předsedkyní Kher, z. s., nakladatelství romské literatury. E-mail: radka.stekla@seznam.cz

Romano džaniben – 28. ročník – 2/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021 a finančně podpořen byl také Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy v rámci projektu „CRP 2021: Podpora strategicky významných programů na Filozofických fakultách UK, MU, UP“.

Vydává Romano džaniben, z. s.
Biskupcova 85, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300
Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková
Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort,
Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;
Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;
Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;
doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách
www.dzaniben.cz

Sazba: Kateřina Krčíková
Obálka: Daniela Kramerová
Tisk: powerprint s.r.o.
Náklad: 300 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)
ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.